

Категорія справедливості в соціальній філософії Б. Кістяківського

Розкривається сутність плюралістичного методу, розробленого Б. Кістяківським для дослідження соціальних явищ. Аналізуються особливості використання ним для цього категорії справедливості.

Ключові слова: необхідність, справедливість, суспільне життя, історичний процес, моральність.

В умовах реформування українського суспільства, розпочатого культурного та політичного зближення з європейською спільнотою потрібен науковий пошук, розробка базових засад цих процесів, потрібне наукове обґрунтування стратегій реформ, визначення критеріїв та ступенів їхньої ефективності. Теоретичні надбання ліберального руху, який існував в українському та російському суспільстві на початку XX ст., зокрема творчий спадок видатного вітчизняного філософа, правознавця і суспільно-політичного діяча Богдана Олександровича Кістяківського (1869–1920), мають усі підстави, щоб стати теоретико-методологічною базою для реформування нашої країни.

Творчість Б. Кістяківського є об'єктом ретельного дослідження в останні роки. Сучасними авторами (Л. Депенчук, І. Голосенко, В. Саповим, О. Ниловой, В. Піроженко, М. Кампо, В. Тимошенко, американським істориком С. Хейман та ін) розглядаються різні аспекти його наукової спадщини, проте її історико-філософське осмислення не можна визнати повним та завершеним. У цьому зв'язку, становить інтерес аналіз головних методологічних принципів та категорій філософсько-правової концепції Б. Кістяківського, зокрема дослідження теоретико-методологічних засад використання ним категорії справедливості для дослідження соціальних явищ, що і є метою цієї роботи.

Слід відзначити, що філософські погляди Б. Кістяківського сформувалися протягом його навчання в Берлінському і Страсбурзькому університетах, зокрема під впливом лекцій Г. Зіммеля, а також під час роботи над дисертацією «Суспільство й особистість», захищеною німецькою мовою у 1899 році під керівництвом професора В. Віндельбанда. Наукові зв'язки з німецькими дослідниками філософ не переривав і протягом усього наступного життя [1,175]. Внаслідок цього він завжди позиціонував себе вірним послідовником баденської школи неокантіанства й широко використовував її методологію у своїх дослідженнях [4;6;9].

При розгляді творчості Кістяківського обов'язково потрібно враховувати ще один факт. Суспільно-політична ситуація у Німеччині на рубежі XIX та XX ст. зумовила масове поширення соціалістичних (особливо

марксистських) поглядів у світогляді професійних соціологів, правознавців, істориків і філософів, у тому числі неокантіанського спрямування. У цілому високо оцінюючи значення ідей, висловлених К. Марксом і Ф. Енгельсом, представники неокантіанства говорили про необхідність доповнення їхнього вчення, обґрунтовуючи це недостатністю його теоретичної розробки. Так, наприклад, Р. Штаммлер у своїй відомій роботі «Господарство і право з точки зору матеріалістичного розуміння історії» (1896) писав: «Усю марксистську літературу можна охарактеризувати ... тим, що вона задовольняється деякими, випадковими й уривчастими афоризмами. Для неї важливим є не теоретичний розвиток її принципів; ще менш вона прагне, на жаль, до критичного обґрунтування їх, – її цікавить тільки реалізація безперечних основних ідей в історії або сучасному соціальному житті. Зі своєрідною безтурботністю вона вводить складні категорії соціальної філософії, не зупиняючись на логічному з'ясуванні і пізнавально-критичному аналізі» [12,38]. Внаслідок цього, говорив Штаммлер, з марксистської теорії можна зробити висновок про те, що соціалістичне суспільство не є справедливим і вільним станом суспільства, що є безумовним ідеалом усього людства, а простою вимогою економічного способу виробництва [12,52].

Необхідність соціалізму неокантіанські вчені намагалися обґрунтувати за допомогою кантівського категоричного імператива: «Роби так, щоб ти завжди відносився до людства й у своїй особі, і в особі всякого іншого також як до мети і ніколи не відносився б до нього тільки як до засобу» [3,205]. У цьому значенні людина сама по собі є метою, чи самоціллю, кінцевою метою. У той час як всякий інший суспільний лад розглядає людську особистість тільки як засіб культури, соціалізм, і тільки соціалізм, уперше надає особистості її істинну гідність, вважали вони. («За останнім часом теорія соціалізму розробляється в різних напрямках особливо енергійно, – писав у 1904 р. М. Туган–Барановський, – але вже, на жаль!.. не під прапором марксизму... Нова теорія соціалізму примикає у філософському відношенні до Канта» [11,76].)

Неокантіанська концепція «етичного соціалізму» багато в чому визначила напрямок досліджень Б. Кістяківського, у тому числі й тих, які розглядаються у цій статті. (За суспільно-політичними поглядами Б. Кістяківського традиційно відносять до течії так званого «легального марксизму», провідними представниками якої були також П. Струве, М. Туган–Барановський, М. Бердяєв, С. Булгаков, С. Франк та ін. [2,29]).

Суспільне життя, вважав Б. Кістяківський, характеризується непримирними протиріччями і нескінченною розмаїтістю. Отже, і метод його дослідження повинен бути плюралістичним, тобто таким, що припускає наявність множинності конкретних способів наукового дослідження і пізнання. Тільки такий підхід дозволить об'єднати в науковому знанні, з одного боку, стихійність суспільного життя, а з іншого – участь у ньому людини з її свідомістю і творчістю.

Цілком можливим є, на думку філософа, застосування природничо-наукових методів до дослідження процесів, які відбуваються у суспільстві. Використовуючи відомі методи виокремлення, ізолювання та абстрагування, можна установити певні загальнозначущі причинно-наслідкові співвідношення між соціальними явищами, які будуть аподіктичними, тобто будуть мати предикат безумовної необхідності, а отже, будуть ви-

конуватися незалежно від обставин місця і часу. Розгляд соціальних явищ з точки зору їхнього причинно–наслідкового зв'язку означає застосування до них категорії необхідності.

Проте використання добре зарекомендувавших себе в XVII–XIX ст. при аналізованні явищ природи природничо–наукових методів, вважав Кістяківський, до дослідження процесів, які відбуваються в суспільному житті, не дає їх повного і вичерпного пояснення. Необхідні причинно–наслідкові відносини є елементом конструктивної діяльності людського мислення, який привноситься людьми в досліджуваний процес, а не береться з нього. Становлячи частину людського мислення, ці відносини є лише засобом для добування істини, а не самою істиною. «Природа сама по собі не знає необхідностей і випадків, – писав філософ. – Це абстрактні поняття, загальні схеми, мертві масштаби, безпосередньо далекі світу нескінченної розмаїтості фарб, форм і звуків. Ми самі вносимо ці поняття, схеми і масштаби у природу, а не черпаємо їх з неї. Бажаючи що–небудь зрозуміти в цьому русі взад і вперед, який зветься природою, у цьому вихрі і цій плутанині явищ і подій, ми говоримо: подивимося на усе, як на необхідне, чи застосуємо до усього категорію необхідності» [10,106]. З огляду на цю особливість причинно–наслідкових відносин, отже, необхідно було уникати двох великих непорозумінь: помилкового проектування їх у досліджуваний процес і припущення про одиничність цього методу дослідження.

Розгляд соціальних явищ, вважав Кістяківський, необхідно вести не тільки з точки зору причинних співвідношень, їх зумовлюючих, але і з точки зору інших суджень, невід'ємно властивих людському мисленню. А оскільки люди постійно судять про справедливість соціальних відносин, тобто постійно застосовують до них категорію справедливості, постійно вирішують питання про те, що повинно бути і чого бути не повинно в суспільному житті, то такою іншою точкою зору для аналізу соціальних явищ повинна бути їхня справедливість. («Вимоги справедливості ... не підлеглі категорії необхідності і не можуть бути похідними з неї» [5,33].)

На відміну від категорії необхідності, яка може однаково застосовуватися і до соціальних, і до природних процесів, категорія справедливості не може бути застосована до останніх. Зовсім недоречним уявляється сама постановка питання про справедливість чи несправедливість якого–небудь явища природи. Внаслідок несумірності природи з ідеєю справедливості не має ніякого значення і міркування про те, чи приносить окреме природне явище користь або шкоду людині.

Зовсім в іншому становищі, говорив Кістяківський, знаходиться ідея справедливості до соціального світу. Про кожне суспільне явище люди можуть судити з моральної точки зору. Усякий раз, коли вони мають факт із громадського життя, вони можуть запитувати: чи задовольняє він ідеї справедливості чи ні? Якщо раніше, у період найбільшого захоплення марксизмом як філософською системою, розповсюдженою була думка про безглуздість суджень про соціальні явища з моральної точки зору («дарма нам тлумачать про те, що той чи інший процес, наприклад, експропріація дрібних власників, є несправедливим: він є необхідним, от і все!» [10,108]), то тим самим питання чітко не вирішувалося, а просто усувалося із розгляду. Говорячи словами Ф. Ніцше, така позиція знаходилася «по той бік добра і зла». Але ж соціальні явища – це явища групування і боротьби між людьми; усі вони розігруються завжди і винятково між людьми. А про

усе, що стосується людей і відбувається між ними, не тільки можна, але і потрібно судити з позиції моральності, встановлюючи справедливість чи несправедливість того чи іншого явища.

Аргументуючи таку точку зору, Б. Кістяківський писав: «Може бути, наприклад, куркулі—капіталісти, які направляють свою діяльність на експропріацію дрібних власників, – тільки зняряддя соціальної необхідності; може бути, вони діють цілком під впливом непереборної необхідності; може бути, вони навіть не помічають пагубного впливу, який заподіюється їхньою діяльністю, і вони, так би мовити, «безвинно винуваті», якщо завдяки їх діяльності, яка є причинно необхідною, сотні людей залишаються без майна, без даху і без їжі. Проте голос загальнолюдської совісті говорить, що несправедливо, коли людей позбавляють їхнього останнього майна, коли вони залишаються без останніх засобів своєї розумової діяльності, коли вони, не будучи в стані пристосуватися до нових умов життя, примушені навіть голодувати і гинути від усякого роду потреб» [8,140].

Всякий дослідник, вважав Кістяківський, безумовно має право розглядати соціальні явища тільки з однієї певної точки зору. Причому це право на односторонність, подібно багатьом іншим правам, часто перетворюється навіть в обов'язок того, хто ним користується. Оскільки самі по собі причинно—наслідкові зв'язки не мають ніякого відношення до добра і зла, то і вчений, який бажає обмежитися розглядом тільки їх, не повинен домішувати міркувань стороннього характеру. Однак, подібно до того, як він говорить: «мені немає справи до того, чи є справедливим або несправедливим яке—небудь явище, я розглядаю його лише остільки, оскільки воно є необхідним, і з'ясовую, чим обумовлена ця необхідність»; так і вчений, який судить про явище з точки зору справедливості його результатів, безумовно має повне право сказати: «мені немає справи до його причинно обумовленої необхідності, моя справа – моральний вирок над ним». В результаті виходить два рівнобіжних ряди суджень про ті ж самі соціальні явища. Обидва вони є однаково логічно бездоганними, обидва вони є однаково важливими для людини і людства. «Було б дивним навіть припустити, – писав Кістяківський, – що судження про те, як завдяки природному, тобто причинному, зчепленню соціальних явищ у соціальному світі що—небудь необхідно вчинилося або має вчинитися, було б важливішим для людини, ніж судження про те, що із відбувшогося є справедливим і що несправедливим, що з етичної точки зору повинне було бути і чого не повинно було бути» [8,141]. Обидва ряди суджень безсумнівно однаково потрібні для розуміння соціальних явищ, оскільки і ті й інші судження містять у собі істину.

Категорію справедливості, вважав філософ, можна використовувати не тільки при дослідженні одиничних соціальних явищ. У більш широкій постановці питання з цієї точки зору можна розглядати і весь соціальний процес у цілому або весь історичний розвиток. Логічно виправданим і бездоганним у науковому відношенні є висновок про те, що в історії у цілому безсумнівно здійснюється ідея справедливості. Ніхто, стверджувач він, не стане заперечувати, що сучасний соціальний лад, заснований на системі найманої праці, незважаючи на усі властиві йому виродливі явища, усе—таки є більш справедливим, ніж феодальний уклад життя, який заснований на кріпосництві, а феодальний лад, у свою чергу, є справедливим, ніж античний, який тримався на рабстві. Тому, незважаючи на тривале існування чисельних несправедливостей суспільного життя,

обумовлених природою самого існуючого соціального ладу, у цілому і життя, і людство з часом усе більш гуманізуються, норми справедливості знаходять усе більшу реалізацію [10,110].

Критичні зауваження про систему найманої праці як про нову форму рабства, які широко висловлювалися у той час представниками марксизму, Кістяківський вважав все-таки трохи перебільшеними з метою стимулювання прагнення робочого класу до боротьби за подальше поліпшення своїх соціальних умов. Найбільш радикальними ідеалістами при цьому він називав самих же ортодоксальних прихильників марксизму, які, з одного боку, стверджували про безглуздість використання категорії справедливості при аналізі соціальних явищ, а з іншого – говорили про те, що наступна стадія в суспільному розвитку (тобто соціалізм) буде набагато справедливішою, ніж усі попередні, разом узяті, і навіть що вона буде абсолютно справедливою.

Тенденцію здійснення справедливості у суспільному житті Кістяківський пояснював притаманним людині завжди і скрізь прагненням до справедливості. Це прагнення він вважав невід'ємним складовим елементом духовного світу будь-якої людини, загальним і обов'язковим для всякої нормальної людської свідомості.

Виходячи з існування розглянутої тенденції, а також з положення про невід'ємність і загальнообов'язковість суджень про справедливість для свідомості людей, філософ своєрідно вирішував і два принципово важливих питання: про значення еволюції (розвитку) для моральної ідеї і про гносеологічний характер моральних суджень.

При вирішенні першого питання увага акцентувалася на критиці розповсюджених у другій половині XIX ст. думки про те, що моральні ідеї є лише відображенням існуючих матеріальних відносин. Останні, згідно з такою точкою зору, розвиваються разом з удосконаленням техніки і зростанням виробництва, а паралельно з ними, отже, розвиваються уявлення про моральне й аморальне. Однак на питання, що ж саме розвивається, коли моральна ідея удосконалюється, коли уявлення про справедливість зростають, еволюційна теорія відповіді не дає, говорив Кістяківський. Увага послідовного еволюціоніста зосереджена винятково на розгляді різних стадій досліджуваного явища: «формула послідовного еволюціонізму говорить – спершу не було нічого, потім щось з'явилося і, нарешті, усе стало існувати. Між цими «не було» і «було» лежить лише «поступово» [8,142–143]. Так, стосовно моральної ідеї спочатку зображується картина первісних звичаїв дикунів, абсолютно протилежних навіть примітивним уявленням про моральність, чим доводиться, що спочатку ніякої моральності не існувало. Потім показується як на ґрунті цього первісного стану з'являються зародки моральних відносин і уявлень. І далі, як останні розвиваються поступово в цілу систему моральних поглядів.

Однак, вважав Кістяківський, саме лише зображення процесу розвитку зовсім не є поясненням цього процесу. Прихильники крайнього еволюціонізму забувають, говорив він, що «з нічого не може статися що-небудь». Повинен існувати який-небудь субстрат, який вже містить у собі, хоча б у потенції, елементи того, що згодом розвивється. Якщо навіть визнати, що всі явища природи розвиваються з первісного невизначеного стану атомів матерії, то з цього руху атомів зовсім не виводяться явища й утворення більш високого порядку, до яких відносяться, наприклад, тваринні організми чи психічні функції. Що ж стосується соціальних явищ, то

навіть важко уявити, що може бути в них спільного із рухом атомів. Тим часом відповідно до теорії еволюціонізму розвиток усіх явищ з первісного безформного стану і руху атомів не підлягає сумніву. Настільки ж непорушним для неї є положення про те, що внаслідок того, що усі явища й утворення розвиваються одне з іншого, усі вони тотожні між собою.

Ще більш грубим допущенням еволюціоністів з наукової точки зору може вважатися їхнє бажання стверджувати безумовну загальність еволюції. Проте неважко привести приклади явищ, на які ця теорія не поширюється, писав Кістяківський. Так, наприклад, закони незнищуваності матерії і збереження енергії встановлюють незмінюваність кількості тієї й іншої. Отже, ці кількості не можуть еволюціонувати з часом. Ще менш здатні еволюціонувати закони природного і соціального світу як такі, оскільки за самим своїм поняттям протилежні еволюції. Вони визначають лише те, що при певних умовах скрізь і завжди незаперечно відбувається, а отже, позбавлені можливості змінюватися [8,143].

Вищесказане, на думку філософа, поширюється і на моральні принципи. Етичні розпорядження (наприклад, хоча б – «не роби іншому того, чого собі не бажаєш») не еволюціонують і не можуть еволюціонувати. Конкретне моральне розпорядження може бути тільки у певний історичний момент відкрите і так чи інакше сформульоване. Але саме його значення зовсім не залежить від того чи іншого застосування.

Виходячи з цього, Кістяківський вважав за доцільне повернутися до точці зору, яка раніше була панівною, відповідно до якої моральні принципи як такі являють собою щось постійне і незмінне. Вони не тільки не залежать від нескінченної розмаїтості і протилежності дійсних моральних поглядів у різних народів, але і від суперечок представників самих розвинутих народів про те, що ж є основою моральності. «Ми, може бути, ще не в змозі знайти цілком відповідну формулу для голосу нашої моральної свідомості. Ми можемо ще не задовольнятися вищенаведеною самою загальною моральною вимогою чи вважати недостатнім категоричний імператив Канта для обґрунтування системи моральності. В основних питаннях, однак, ми не будемо сумніватися з приводу того, що є моральним і що є аморальним. Це моральне чуття завжди притаманне нам, хоча іноді тільки в потенції. Воно керує нами навіть тоді, коли воно не настільки ще усвідомлене, щоб бути цілком ясно висловленим» [10,114].

Критиці Кістяківського піддавалася думка про повну суб'єктивність усіх моральних суджень. Відповідно до такої точки зору, вважав він, і всяке судження про здійснення ідеї справедливості в історії необхідно повинно було мати тільки суб'єктивний характер. Наслідком цього було те, що сам принцип використання категорії справедливості при дослідженні явищ суспільного життя як такий позбавлявся б усякого наукового значення, а виходить, знецінювалися б і усі висновки, до яких він приводив.

Однак, на думку філософа, наявність найрізноманітніших індивідуальних відтінків, які ідея справедливості приймає в конкретній одиничній суб'єктивній свідомості, ще не доводить, що ідея справедливості сама по собі необхідно повинна бути суб'єктивною. Для встановлення розходження між суб'єктивним і об'єктивним не можна використовувати зовсім помилковий критерій, заснований на повсякденному міркуванні, відповідно до якого усе пов'язане із суб'єктом вже внаслідок цього є суб'єктивним, а все те, що знаходиться поза ним – об'єктивним. З наукової точки зору уся система людських знань як певна конструкція уявлень і

ідей, які склалися в цілому ряді особистостей, безумовно містить у собі усі риси того, що в повсякденній мові зветься суб'єктивним. Це поширюється і на необхідні причинно–наслідкові відносини між явищами, які не беруться з досліджуваного процесу, а навпаки, привносяться людьми в цей процес. З повсякденної точки зору довелося б і все природознавство визнати суб'єктивною побудовою [8,145–146].

Для визначення «об'єктивного» необхідно використовувати критерій, який полягає у виокремленні рис невід'ємних і загальнообов'язкових для усякого людського мислення і свідомості. Таку невід'ємність і загальнообов'язковість для розуміння соціальних явищ саме і мають категорії необхідності і справедливості. А тому треба визнати усяке судження, засноване на цих категоріях, об'єктивним, незважаючи на те, що самі ці категорії виводяться не з об'єктів.

Незважаючи на те, що категорії необхідності і справедливості є однаково безумовно притаманними і загальнообов'язковими для людської свідомості і тому становлять основу всякого об'єктивного знання, у всьому іншому, вважав Кістяківський, вони прямо протилежні. Категорія необхідності – це категорія пізнання; вона використовується тоді, коли треба зрозуміти чи пояснити що–небудь. Навпроти, категорія справедливості – це категорія оцінення. Вона нічого не пояснює. На підставі її можна виконати тільки моральне судження, тобто визначити, що є добрим і що поганим.

Утім, з того, що категорія справедливості є лише критерієм для оцінення результату соціального розвитку і не може служити підставою для його пояснення, не можна робити висновок про те, що вона зовсім не бере участь у цьому процесі. Кінцевим етапом усякого соціального процесу взагалі і соціально–психічного зокрема є з'ясування якої–небудь моральної вимоги чи визначення якої–небудь правової норми. Цей останній етап, як і всі інші, безсумнівно обумовлений усім ходом причинно пов'язаних між собою явищ. З цього погляду він викликаний тільки необхідністю. Але після визнання необхідності якої–небудь норми виникає питання про найбільш справедливе її формулювання. Крім того, сама ця причинно обумовлена необхідність проникає у свідомість людей у вигляді вимог певної справедливості й одержує своє вираження у встановленні певної належності. Усі найважливіші дії людей у культурних суспільствах визначаються тими чи іншими уявленнями про належне, тобто тими чи іншими нормами. Завдяки ж сукупності одиничних дій окремих членів суспільства саме соціальне життя одержує той чи інший напрямок. Цим шляхом норми взагалі й у першу чергу норми права дають відповідний напрямок розвитку для усього суспільства. Останнє обумовлене вже не причинними співвідношеннями, а цілями, які втілені в нормах [10,115].

Такий висновок стане цілком зрозумілим, вважав Кістяківський, якщо взяти до уваги, що соціальний процес відбувається зусиллями безлічі людей, а людям притаманне прагнення до справедливості. Прагнення це є навіть невід'ємним і загальнообов'язковим для них. Тому як би окремі прихильники марксизму ні намагалися довести, що наступна стадія в соціальному розвитку необхідно повинна наступити в силу природного ходу речей, усякий з них усе–таки повинен визнати, що настання цієї стадії обумовлюється також ідеєю справедливості. Останнє навіть важливіше першого. Настання якої–небудь вищої стадії розвитку, як і всякого конкретного явища, не може бути безумовно необхідним, оскільки воно

завжди буде результатом перетинання багатьох причинно обумовлених рядів у певному місці простору й у відомий момент часу. Воно завжди буде суперечити безумовній необхідності як позапросторовості і позачасовості. Отже, безумовну впевненість у необхідності настання наступної стадії розвитку суспільства марксизму може повідомити тільки його моральне чуття і віра в те, що прагнення до найбільш справедливого соціального ладу притаманне усякому й обов'язково для всякого.

У ряді своїх робіт Б. Кістяківський, виходячи з припущення про те, що «відповідність між зовнішніми властивостями і внутрішнім характером суспільства – не випадковий збіг» [7,162], розглядав вплив різних соціальних і природних факторів на розвиток уявлень про справедливість. Так, використовуючи результати досліджень німецького соціолога Г. Зіммеля, він відзначав, що загострення сприйняття несправедливості і класова боротьба виникають тільки тоді, коли класи починають зближатися, коли розходження між ними поступово згладжуються, і самі класи вже на шляху до злиття й об'єднання. Там, де суспільні класи розташовані найбільш далеко один від одного, де одна частина суспільства користується усіма правами і привілеями, а інша зовсім безправна, там ніякої боротьби між класами не відбувається. У таких суспільствах, безсумнівно, панує найбільша нерівність, несправедливість і гноблення особистості. А тим часом ця несправедливість суспільних відносин менш усього усвідомлюється, і проти неї зовсім не виникає протестів і боротьби.

Аналізуючи феодальні відносини в Середньовіччя, Кістяківський прийшов до висновку, що важке становище і підпорядкування нижчих шарів суспільства феодалам мало відчувалося першими. Окремі випадки протесту проти гніта і несправедливості були завжди одиничними, спорадичними і випадковими явищами. Тільки з розвитком міст, коли поряд із селянством і ремісничим станом починають виникати заможні шари міського населення та велика буржуазія, – піднімається протест проти несправедливості соціальних відносин. Велика буржуазія юридично була в однаковому становищі з іншим міським населенням, але фактично, завдяки своєму багатству і матеріальній могутності, вона більш наближалася до дворянства, ніж до нижчих шарів міського населення [7,165–166].

Це явище, вважав він, повторюється й у сучасному йому суспільстві, проявляючись у боротьбі робочого класу за свої права. Піонерами і передовими бійцями в цій справі є кваліфіковані робітники, які порівняно забезпечені і знаходяться в кращому становищі. На чолі боротьби у ролі керівників і розумових ватажків часто стають окремі особи і групи, що належать до інших, раніше привілейованих шарів населення. Тим часом безробітні і злиденний пролетаріат не тільки не сприяють успіху цієї боротьби, а скоріше сповільнюють її хід своїм малим розвитком і відсутністю класової самосвідомості.

На підставі цих фактів Б. Кістяківський робився висновок про те, що відсутність різких граней між різними елементами суспільства є найкращою передумовою для успіху поширення ідеї справедливості.

Таким чином можна зробити наступні висновки.

1. Розгляд соціальних явищ з точки зору їхнього причинно-наслідкового зв'язку Б. Кістяківський вважав лише одним з багатьох способів їхнього наукового дослідження.

2. Не менш важливим способом дослідження соціальних явищ, на думку філософа, є їхній розгляд з точки зору справедливості.

3. Категорія справедливості у науковому пізнанні може бути застосована не лише до одиничних соціальних подій, але і до всього історичного процесу у цілому.

Література

1. Голосенко И.А., Козловский В.В. История русской социологии XIX–XX вв. – М., 1995. – 288 с.
2. Депенчук Л.П. Передмова // Кістяківський Б.О. Вибране. – К., 1996. – С.І–XXXII.
3. Кант И. Основоположения метафизики нравов // Кант И. Собрание сочинений в 8 т. – М., 1994. – Т.4. – С.17–311.
4. Кістяківський Б.О. Методологічна природа науки про право // Кістяківський Б.О. Вибране. – К., 1996. – С.207–236.
5. Кістяківський Б.О. На захист науково-філософського ідеалізму // Кістяківський Б.О. Вибране. – К., 1996. – С.31–96.
6. Кістяківський Б.О. Право як соціальне явище // Кістяківський Б.О. Вибране. – К., 1996. – С.171–188.
7. Кистяковский Б.А. Идея равенства с социологической точки зрения // Мир Божий. – 1900. – №4. – С.160–170.
8. Кистяковский Б.А. Категории необходимости и справедливости при исследовании социальных явлений // Жизнь. – 1900. – №3. – С.108–147.
9. Кистяковский Б.А. Общество и индивид (фрагменты) // Социологические исследования. – 1996. – №2. – С.103–115.
10. Кистяковский Б.А. Социальные науки и право // Кистяковский Б.А. Философия и социология права. – СПб., 1999. – С.5–403.
11. Туган–Барановский М.И. Кант и Маркс // Туган–Барановский М.И. К лучшему будущему. Сб. социально-философ. произв. – М., 1996. – С.76–78.
12. Штаммлер Р. Хозяйство и право с точки зрения материалистического понимания истории. – СПб., 1899. – 310 с.

Патлайчук О.В. Категория справедливости в социальной философии Б. Кистяковского

Раскрывается сущность плюралистического метода, разработанного Б. Кистяковским для исследования социальных явлений. Анализируются особенности использования им для этого категории справедливости.

Ключевые слова: *необходимость, справедливость, общественная жизнь, исторический процесс, нравственность.*

Patlaichuk, O.V. Category of justice in the social philosophy of B. Kistyakivsky

The author opens essence of the pluralistic method developed by B. Kistyakivsky for researching of the social life. Features of use a category of justice by him are analyzed.

Key words: *necessity, justice, social life, historical process, morality.*